

**Komplayens nazorat tizmining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi
o'рни va ahamiyati**

Amankulova Gulnora Yelmurot qizi

Toshkent davlat yuridik unversiteti magistranti

gulnoraaman2000@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada komplayens-nazorat tizim, uni korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida qanday ahamiyatga ega ekanligi, korrupsiyaniy holatlarini komplayens nazorat orqali minimallashtirish, davlat va xususiy sektordagi tashkilot va korxonalarda komplayens nazorat tizimini tashkil etish va uni faoliyatini amalga oshirish bosqichlari haqida aks etirilgan.

Kalit so'zlar: komplayens, komplayens nazorat tizimi, korrupsiya, manfaatlar to'qnashuvi, korrupsiyaga qarshi kurash, korrupsiyaga qarshi siyosat.

Komplayens nazorati uzoq tarixga ega bo'lgan va hozirgi kungacha faqat rivojlangan mamlakatlar amaliyotida ko'rishimiz mumkin bo'lgan tizim edi. Hozirda esa bu tushunchani rivojlanib borayotgan mamlakatlar, jumladan, bizning Markaziy Osiyo mamlakatlarida ham ushratish mumkin, biroq juda ommalashib ketgan deb bo'lmaydi, ammo davlat va xususiy sektorlarda joriy etilganiga uzoq yil bo'lmadi.

Jahon banki eksperti D. Malyxin komplayensni ko'rsatmalar, qoidalar va maxsus talablarga muvofiq harakat qilish qobiliyati sifatida belgilaydi¹ va u aniqlash uchun mo'ljallangan biznesning huquqiy, moliyaviy va obro'-e'tibor risklari, shuningdek ularning oqibatlarini minimallashtirishda yordam beradi.

Komplayens qo'shimcha javobgarlikning oldini olishga va korxonaga egalari uchun biznesning xavfsizligi va barqaror rivojlanishining kompleks tizimini yaratishga, bosh direktorlar uchun qo'shimcha javobgarlikdan profilaktik himoyani ta'minlashga qaratilgan. Komplayens xodimi tomonidan

¹ Rossiya Milliy Komplayens Assotsatsiyasi // [Elektron manba]. URL: <https://compliance.su/>

komplayens profilaktik huquqiy xavfsizlikni ta'minlashga va tashkilotni profilaktik himoya qilish siyosatini ishlab chiqishga imkon beradi.

Xatarlarni aniqlash va amalga oshirish ushbu sohadagi nazorat to'g'ridan-to'g'ri kompaniyaning xavfsizligini ta'minlash va kompaniya xodimlari bilan ishlash va tashqi hamkorlarni tekshirish uchun komplayens nazorat xodimlarining vazifasi hisoblanadi.

Rossiyalik huquqshunos Y.V. Sikacheva ilmiy maqolasida Rossiya Federatsiyasida o'zining samaradorligini isbatlab quyidagicha natijalarni qayd etdi:

- soliq tekshiruvlarining pasayish sur'ati 14% dan 23% gacha ko'tarildi (2016-2017);

- federal ichki daromad xizmati arbitraj nizolarida g'alaba qozongan holatlar soni 44% dan 82% gacha oshdi (2010-2017);

- 8,5% dan 18,8% gacha daromad solig'i yig'ishning o'sish sur'ati oshdi (2010-2017);

- QQS (qo'shilgan qiymat solig'i) yig'ishning o'sish sur'ati 6,6% dan 15,5% gacha o'sdi (2010-2017)².

Komplayen nazorat korrupsiyaga qarshi kurashishda ko'plab davlat va yirik xalqaro tashkilotlarda foydalanilib kelinmoqda. Bunga sabab XX asr oxiri XXI asr boshlarida korrupsiya va boshqa noqonuniy jinoiy faoliyatlar ko'payib ketdi. Butun dunyo iqtisodiyotining nodavlat sektori kompaniyalarida korrupsiyaga qarshi komplayens nazorat tizimi bosqichma-bosqich joriy etila boshlandi. Ushbu jarayon birinchi navbatda yirik kompaniyalarni va rivojlangan mamlakatlarni chetlab o'tmadi.

Professor E.A. Ivanovning so'zlariga ko'ra, korrupsiyaga qarshi komplayens bu amaldagi huquqiy normalarni aniqlash, korrupsiya xavfini aniqlash va baholash, axloqiy tamoyillarni hisobga olgan holda tashkilotning mahalliy normalarini yaratish, so'ngra tashkilot va u bilan o'zaro aloqada

² Я. В. Сикачева, Превентивная юриспруденция: Комплаенс, 2022 // [Elektron manba]

URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/preventivnaya-yurisprudentsiya-komplaens>

www.tadqiqotlar.uz

bo'lgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni amalga oshirishga imkon beradigan boshqaruv jarayoni. huquqiy normalar, mahalliy normativ tashkilotlar va korrupsiya xavflarining oldini olish hisoblanadi³.

Korrupsiyaga qarshi muvofiqlik korporativ boshqaruv elementlaridan biri sifatida qaraladi. Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi muvofiqlik korrupsiyaga qarshi jinoyatlarning oldini olishning samarali mexanizmi sifatida ikkinchi o'ringa chiqadi. Ushbu kamchilikni bartaraf etish uchun korrupsiyaga qarshi muvofiqlik dasturlarini mazmunli to'ldirish va korrupsiyaga qarshi harakatlarning oldini olishga qaratilgan kompaniya xodimlarini o'qitish zarur. Xalqaro huquq, jinoyat huquqi, kriminologiya, shuningdek, kriminalistika va tezkor-qidiruv faoliyati yutuqlaridan foydalanishga asoslangan korrupsiyaga qarshi muvofiqlik fanlararo konsepsiyasini yaratish lozim.

Korrupsiyaga qarshi kurashish komplayensni joriy etish davlat tashkilotlari va xususiy sektordagi tashkilot va korxonalar uchun muhim ahamiyat kasb etkani kabi boshqa sohadagi komplayens nazorat tizimini tashkil etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Komplayens belgilangan qoidalar va me'yorlarga muvofiqligini tekshirish funksiyasi, nomuvofiqlik xavfini boshqarish va boshqarish tizimi, javobgarlik choralari qo'llash natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qoidabuzarliklar va salbiy oqibatlarining oldini olish tizimi sifatida tanilgan. Komplayens metodologiyasi tartibga solish me'yorlarining o'sishiga alternativa bo'lib xizmat qiladi (kamroq buzilishlar – ularni oldini olish uchun kamroq qoidalar).

Korrupsiyaga qarshi komplayens nazoratini tashkil etishga umumiy qabul qilingan yondashuv hali ishlab chiqilmagan, ammo har bir kompaniya o'z korrupsiyaga qarshi komplayens tizim faoliyatini joriy etadi, ammo ushbu tizimni tashkil qilishda rioya qilinishi kerak bo'lgan ba'zi umumiy bosqichlar mavjud:

1. Ma'sul bo'linmani tashkil etish. Kichik kompaniyalarda korrupsiyaga qarshi komplayensni amalga oshirish funksiyasi yuridik yoki

³ Иванов Э.А. Антикоррупционный комплаенс-контроль в странах БРИКС. М.: Юриспруденция, 2015

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

moliya bo'limlariga to'g'ri keladi, yirik korxonalarda ushbu maqsadlar uchun muvofiqlik xizmatining ixtisoslashgan bo'linmalari shakllanadi.

Ba'zi hollarda komplayens funksiyalarini bitta xodim (komplayens xodimi) bajarishi mumkin. Katta korporatsiyalarda bunday holatlar kam uchraydi va bir nechta ixtisoslashgan guruhlar tuziladi, ularning har biri komplayens funksiyalarining ma'lum bir yo'nalishi uchun javobgardir (moliyaviy monitoring, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish, sovg'alar masalasini hal qilish va boshqalar).

2. Kompaniyaning korrupsiyaga qarshi siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish. Kompaniyadagi korrupsiyaga qarshi kurash bilan bog'liq ushbu kompaniya ichidagi harakat boshqaruvning asosiy vositasidir (1-jadval).

№	Yo'nalishlari	Tarkibiy qismlari
1	Mukofot siyosati	Mukofotning miqdori va shartlari, shuningdek mukofotdan mahrum qilish uchun asos bo'ladigan holatlar va boshqalar
2	Sovg'a siyosati	Sovg'aning ta'rifi, uning hajmi, sovg'alarni olish taqiqlangan xodimlar ro'yxati, xodimlar tomonidan sovg'alarni olish shartlari va tashkilot nomidan korporativ sovg'alar berish va boshqalar
3	Manfaatlar to'qnashuvini hal etish siyosati	Aniqlangan manfaatlar to'qnashuviga misollar va ularni bartaraf etish usullari, manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan sohalarni aniqlash
4	Xayriya yordami siyosati	Yordam miqdori, ruxsat etilgan xayr-ehson turlari, xayr-ehsonlarni hujjatlashtirish, xayriya yordami ko'rsatish tartibi va boshqalar
5	Hamkorlarni tekshirish siyosati	Xavf omillarini aniqlash, hamkorlar uchun namunaviy so'rovnoma tuzish, sheriklar bilan o'zaro munosabatlar tartibini aniqlash va boshqalar.

1-jadval. Kompaniyaning korrupsiyaga qarshi siyosatining taxminiy mazmuni.

3. Biznes yuritish uchun eng xavfli jarayonlarni aniqlash va tahlil qilish. Har bir biznes jarayoni uchun “muhim nuqtalarni” belgilash va har bir nuqtada barcha mumkin bo‘lgan korrupsiya buzilishlarini tavsiflash muhimdir. Tahlilga asoslanib, tashkilot umumiy “korrupsiya xavfi xaritasini” tuzishi kerak. Korrupsiya xavfini baholashda miqyosi, tabiati, murakkabligini tashkilot faoliyatining xilma-xilligi va hajmini hisobga olish kerak.

4. Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish. Qoida tariqasida, aksariyat tashkilotlarda xodimlar uchun tematik treninglar faqat nazariy bilimlarni o‘z ichiga oladi (korrupsiyaga qarshi normalarni buzganlik uchun huquqiy javobgarlik, mahalliy normativ hujjatlar qoidalarini tushuntirish va boshqalar).

5. O‘tkazilgan ish natijalarini tekshirish va baholash. Korrupsiyaga qarshi siyosatni amalga oshirish samaradorligi ichki yoki tashqi auditni o‘tkazish orqali baholanadi. Ichki auditning asosiy maqsadi tashkilotning korrupsiyaga qarshi siyosatini, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va ishonchliligini tekshirish, kompaniya faoliyatining qonun va ichki hujjatlar talablariga muvofiqligini ta’minlashdir. Ushbu vazifalarni bajarish uchun tashkilot malakali mutaxassislarni jalb qilishi mumkin. Tashqi ekspertiza natijalariga ko‘ra, tashkilotning korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi faoliyati samaradorligi to‘g‘risida xulosa, shuningdek, takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ro‘yxati shakllantiriladi⁴.

Yuqoridagi bir qancha ishlarni davlat va xususiy setktordagi tashkilot va korxonalarda amalga oshirish korrupsiyaviy holatlarni minimallashtirishga va oldini olishga xizmat qiladi.

⁴ В. И. Тихон, Антикоррупционный комплаенс как инструмент реализации корпоративной политики организации, 2020 // [Elektron manba] URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/antikorrupcionnyy-komplaens-kak-instrument-realizatsii-korporativnoy-politiki-organizatsii>

Foydalanilga adabiyotlar

1. Rossiya Milliy Komplayens Assotsatsiyasi // [Elektron manba].
URL:<https://compliance.su/>
2. Я. В. Сикачева, Превентивная юриспруденция: Комплаенс, 2022 // [Elektron manba] URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/preventivnaya-yurisprudentsiya-komplaens>
3. Иванов Э.А. Антикрупционный комплаенсконтроль в странах БРИКС. М.: Юриспруденция, 2015
4. В. И. Тихон, Антикрупционный комплаенс как инструмент реализации корпоративной политики организации, 2020 // [Elektron manba] URL: <https://www.ariscommunity.com>.